

Egy tudós ügyész és tanár halálára²

TÓTH Mihály³

Bócz Endre távozásával nemcsak egy rendkívüli személyiség, hanem tágabb értelemben olyan szellemi univerzum, életszemlélet, gondolkodásmód növekvő hiányát is fájlatjuk, amely napjainkban mind kevésbé van jelen a szakmai és tudományos közéletben, a mindennapjainkban.

Az alábbi, november 8-án, a temetésén elhangzott szavaim személyes hangvétele okán gondolkodtam azon, helye lehet-e ezek közlésének egy szakmai folyóiratban. Végül főszerkesztő úr ismételt kérésére igent mondtam, mert az elhunyt e lap íróihoz és olvasóihoz való kötődése mellett talán e sorok is hozzájárulhatnak emléke megőrzéséhez.

Egy hálás tanítványa: Tóth Mihály

Kedves Bandi!

Elsősorban neked mondok most búcsút, s csak remélem, hogy nem csak a saját nevemben.

Hozzád beszélek, amit ugyanis 20-30 éve még kizártnak tartottam, az az évtizedek gyors lepergésével legalábbis nem tűnik már számomra teljesen lehetetlennek: talán valahogy, valahol, valamilyen formában most is eljutnak hozzád a szavaink.

Keresetlen szavak ezek. Tanításoddal dacolva nem lesz rövid beszédemnek át-gondolt szerkezete, strukturált felépítése, lehet, hogy az ilyen alkalmakkor elvárt tartalma sem.

Azt és úgy vetettem papírra, s próbálom most elmondani, ami Gitta aggodalommal várt, s magamban halogatni próbált szeptemberi szomorú telefonhívása után eszembe jutott: néhány emlékképet, impressziót, elszakadva a most már amúgy is jelentőségét veszített időrendtől. Így is, úgy is hiányos lesz, csonka marad, és méltatlan az emlékedhez.

Nézd el ezt is nekem.

Amikor a múlt század elején egy híres építészről az általa tervezett katedrálisban a méltatója elbúcsúzott, azt mondta: ha emléket keressetek, nézzetek körül. Ott álltak az életművet megtestesítő monumentális pillérek, kupolák, falak mindenki szeme láttára.

Te nem kőből, hanem szavakból és betűkből emeltél egyedülálló építményeket, ám ezek is szellemi katedrálissá álltak össze, s most már mindörökre velünk maradnak. Ha emlékedet keressük, nekünk is csak körül kell néznünk.

² Elhangzott Dr. Bócz Endre ny. fővárosi főügyész gyászszertartásán, 2021. november 8-án a Fiumei úti sírkertben.

³ Prof. Dr. Tóth Mihály egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete. E-mail: toth.mihaly@kre.hu

Szeretteid, barátaid, munkatársaid, tanítványaid, tisztelőid mind nagyon sokat tanultak tőled, a tudós főügyésztől, a humánus büntetőjogásztól, a tudományos közélet meghatározó reprezentánsától, a mindig meggyőzően érvelő tanártól, az izgalmas és őszinte közírótól, a hivatali helyzetét másokkal soha nem éreztető magánembertől.

Egyszer évtizedekig űzött kedvelt időtöltésed kapcsán azt mondtad „ha lóra szállunk, a terepen mindannyian egy pillanat alatt egyenlővé válunk, s ha nagyritkán valamelyikünk lovaglás közben hibát ejt, azt ugyanúgy froclizzák a többiek, mindegy, hogy törzsőrmester, őrnagy vagy főügyész. Jó lenne – tetterd hozzá – ha ebből a hivatali munkában is néha okulnának”. S lám, most lóhátról itt tisztelegnek neked azok utódai is, akikkel annak idején a Mosonyi utcában együtt szálltál nyeregbe a sokat emlegetett Marosán-féle kézműves csizmák egyikében.

A mindennapok hivatali munkája számodra sohasem vált rutinná. Számptalan szakmai és közéleti kérdésről markáns és sokszor egyéni véleményed volt.

A veled folytatott viták, beszélgetések többünket sokszor talán kicsit feszélyeztek is, mert nem volt mindig könnyű azonos hullámhosszra kerülni veled. Olykor szinte frusztrált, hogy eredeti, nem ritkán váratlan felvetéseidhez nem tudtunk rögtön méltó partnerként csatlakozni. Általában csak csodálkozásunknak tudtunk hangot adni („érdekes, hogy ez nekünk nem jutott eszünkbe”), bátortalan helyesléseket, ritkábban óvatos fenntartásokat tudtunk megfogalmazni.

Utáltad a „meg nem gondolt gondolat” silány, olcsó megoldást hozó félkész termékeit, mert jól tudtad, hogy a közhelyeknek, a frázisoknak, a valódi problémák elkenésének, megkerülésének legfeljebb csak magasztos ünnepi beszédekben lehet funkciója, ám akkor, amikor emberi sorsokról, meghatározó társadalmi kérdésekről kell felelősséggel állást foglalni, akkor nem érhetjük be velük.

Esetekben a dolgok megszokottól eltérő, olykor akár zavarba ejtő értelmezése, kezelése szinte mindennapos volt. Sok olyan véleményedet, megoldásodat tudnám felidézni, amely elbizonytalanította, néha idegesítette is a konvencionális, merev és sematikus jogi gondolkodás mindig többségben lévő híveit. Mítoszokat kezdte ki, tradicionális jogi dogmák alapjait támadtad, ha ezt a helyes, szerinted méltányos döntés megkívánta, indokolta.

Kérlelhetetlen logikával kimutattad például, hogy az államnak valójában nincs mind untalan emlegetett „büntetőjogi igénye”, hogy a „megsértett vagy veszélyeztetett sértett” fogalma használhatatlan tautológia, hogy helyes értelemben véve minden per „koncepción” alapul, s az ártatlanság véelme önmagában csak jól hangzó szólam, ha nem a bizonyítási teher, az önvád tilalma és az *in dubio pro reo* elvén keresztül értelmezzük.

Ostoroztad a nyomozás során történő felesleges aktagyártást, a statisztikai büvészkedést, a titkok indokolatlan misztifikálását és büntetőjogi kategóriává történő előléptetését, a letartóztatási okok formális értelmezését, a leplezett eszközök túldimenzionálását.

Amikor tanulmányok sora jelent meg arról, hogy a büntetőeljárás valamennyi jogkérdése közül talán a bizonyítás szabályainak rendszere képezi a legfajsúlyosabb jogi problémakört, rámutattál, hogy ez súlyos tévedés: igaz, a bizonyítás maga valóban jogi feltételrendszer és keretek között zajlik, mégis alapvetően és meghatározó módon egy ténymegállapítási folyamat, amely a külvilágban történt események lefolyásának konstrukcióját jelenti. „A bizonyítás nem okiratok előállítására és szortírozására – írtad –, hanem ismeretek érvekké kovácsolása és az érvek súlyának szakszerű értékelése.”

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést a középkori „zsigeri bosszúvágó” tovább élésének minősítetted, nem azért, mert a társadalom érdeke nem indokolhat örökös fogságot is, hanem a 20-30 év utánra is csalhatatlan prognózis felállítására jogot formáló hatósági gőg és a populista igények kiszolgálása miatt.

Tanulmányok tucatjaiban és monográfiákban mutattad ki, a „sztálininak” nevezett ügyészség polgári gyökereit, kétes értékű „hungaricumnak” minősítetted az ügyész nélküli tárgyalást, önkritikusan hozzátéve, hogy ezt már jóval korábban kifogásolni kellett volna, ám – mint írtad – „aki egy működő szervezet gyakorlati gondoljaival birkózik, aligha végez könyvtári kutatásokat azért, hogy láthassa: gondjai súlyosabbak, mint hitte”. Szinte vég nélkül sorolni lehetne a hasonló kérdéseket, amelyek egész szemléletedre, felfogásodra, gondolkodásmódodra jellemzőek voltak. Az idő legtöbbször téged igazolt.

Azt az elvet követted, és mindenkit mindig arra ösztönöztél, hogy ne fogadjuk el a dolgokat feltétlenül úgy, ahogyan azok vannak, ahogyan azokat valakitől, valamikor készen kaptuk, sajnos mind gyakrabban olyanoktól, akik a megalkotásukra, létrehozásukra és alkalmazásuk erőltetésére érdemtelenek voltak, vagy ma is azok. Ne álljunk be a sorba, ne kössünk langyos kompromisszumokat, vegyük észre a felületességet, a butaságot, a hamis közhelyeket, a rossz megoldásokat, és találjunk helyettük jobbat, eredetibbet, hatékonyabbat. Merjünk gondolkozni, és merjük a gondolataink konzekvenciáit levonni, akkor is, ha a lebutított féligazságok nyomán született sablonos iratminták világa sokkal kényelmesebb életet kínál.

Te voltaképpen egész eddigi pályafutásod során, hivatali munkádban és – amennyire engedted megismerni – magánéletedben is azt a karinthádát követted, hogy ha korszerűen gondolkozunk, és követjük a változásokat, akkor valójában „minden másképpen van”, de legalábbis nem egészen úgy, ahogyan eddig gondoltuk. S ezt az ars poeticát a legkevésbé sem valamiféle egyénieskedés, nem a konvenciók olykor divatos ostromozásának igénye alakította ki és éltette. A változó dolgok szinte állandó kritikáját nálad az örök és mindig igényes szellemi éberség, a racionalitás, a tények és a gondolkodás tisztelete szülte, és vértette fel az évtizedek során mind több bölcsességgel.

Megtanítottál mindenkit (aki engedte) arra, hogy mindez egyáltalán nem felelőtlen csapongást, a kötöttségektől való feltétlen mentességet jelent. Ellenkezőleg, kérlelhetetlen logikát igényel, s a saját magunk által tisztességesen kialakítani próbált jogi szabályrendszer kereteinek tiszteletben tartását követeli. Hogyan is

fogalmaz Karinthy, amikor a dolgok másként látása kapcsán a gondolataink korlátairól fogalmaz? „Szabályai vannak, amiket a korrekt és előkelő játékos betart, ragaszkodik hozzájuk, holott jól tudja, hogy e szabályokat ő maga állította fel, mégis úgy tekinti őket, mintha megmásíthatatlan törvények volnának [...]”⁴ Megtanultuk tőled a hatályos, általunk alkotott, normák tiszteletét, de egyben azt is, hogy ezek soha sincsenek kőbe vésve, megváltoztathatók, és ha indokolt, meg is kell változtatnunk azokat.

Györgyi Kálmánnal együtt nagyon sokat tettél 1990 után az ügyészi szervezet kikezdett tekintélyének helyreállítása és erősítése érdekében. Voltak, akik pályakezdő korodban az „osztályidegen kispolgár”, a rendszerváltozás után pedig a „pártállami vezető” bélyegét próbálták rád sütni. A magyar történelem hullámain meglovagolni próbálók világa már csak ilyen. A következetes, színvonalas és korrekt szakmai munka – ha nem könnyen is – elhallgattatta ezeket a hangokat. A terhes hétköznapok ellenére is szellemi élmény volt ebben a nehéz időszakban az általad irányított és szinte tudományos műhelyként is működő Fővárosi Főügyészségen dolgozni.

Az egyik rólad írt visszaemlékezésben azt olvastam, hogy „szigorú” voltál. Nem tudom, helyénvaló-e ez az önmagában amúgy is kevésbé értelmezhető jelző. Ma azt tekintik szigorú ügyésznek, aki jóformán csak a szabadságelvonást tekinti hatékony szankciónak, aki a jogalkotó reménye és intenciói ellenére csak évi száz körüli ügyben hajlandó a terhelttel egyezséget kötni, akinek esetében a beismerést honoráló „mértékes indítványok” nem különböznek a hagyományos indítványoktól, aki mindent mindig megfellebbez. Szigorú tanár pedig az, akinek a vizsgáin sokan megbuknak. Te mindig azt hirdetted, nem ez a szemlélet tesz valakit elismert ügyésszé vagy pedagógussá.

Nem az ilyesfajta hagyományos értelemben felfogott feltétlen szigor jellemezte vezetői, vádlói vagy oktatói tevékenységedet, bár ha kellett, nem engedtlél a súlyos büntetés igényéből sem, s a vizsgáidon sem mentek át arra érdemtelenek. Inkább a következetesség, a tolerancia, a mások megértésére törekvés vezetett. Mindig szem előtt tartottad édesapád tanácsát: „az emberekkel mindig, minden körülmények között tisztességesen kell bánni”. Akkor is, ha ezt a követelményt ők maguk megsértik. Meg kell próbálni megérteni tetteiket és azok indítékait. Nem elfogadni és nem igazolni kell cselekedeteiket, de törekedni kell megértésükre, mert ha ezt meg sem kíséreljük, helyesen megítélni sem tudjuk azokat.

Nem tudok róla, hogy valaha komolyan megbántottál volna valakit. Kritikus gyakran voltál azzal szemben, aki erre okot adott, de a bírálatot is hallatlan eleganciával, stílusérzékkel gyakoroltad. Egyik írásodban például egy állítással vitatkozva ezt írtad: „[E]nnek az érvelésnek a helytelenségét csak az nem látja, aki hibás logikai bűvészmutatvánnyal próbál hályogot varázsolni a saját szemére.” Egy az ügyészi munkára teljesen alkalmatlan fogalmazó minősítésének értékelő mondata nálad így

⁴ Karinthy Frigyes: Minden másképp van. In *Nevető Dekameron*. Budapest, Atheneum, 1923.

hangzott: „[A] folyamatos intelmek és jószándékú tanácsok ellenére előszeretettel alkalmaz a hatályos tételes joggal nehezen összeegyeztethető megoldásokat [...]”

Általában elmondható, hogy a kritikus szemléleted soha nem nélkülözötte a nyilvánvaló jobbító szándékot és az optimizmust, a józan ész diadalába vetett hitet. Egy helyen például ezt írtad:

„[T]udom, hogy megjegyzéseim helyenként kissé epéesebbek, mint ami egy jogi tanulmányban megszokott, de szolgáljon mentségemre, hogy egy jó cél szolgálataiban született törvény [...] abszurdításai hideg zuhanyként értek. Attól a szellemi kapacitástól, ami tudomásom szerint e jogszabály előkészítésében szerepet kapott, többet vártam. Vajon remélhetjük e, hogy [a kodifikáció egyszer] nem csak átfogó, de átgondolt is lesz? Én – tapasztalataim ellenére – bízom.”

Bizalmod sajnos az utóbbi évtizedekben csökkent, de erről a legkevésbé se te tethetsz. Egyre jobban bántott a hatalmi arrogancia, a kontrollt veszített elit harácso-lása, pöffeszkedése, a felületesség, a tudatlanság térnyerése, s mind kevesebb kedvet éreztél ahhoz, hogy szellemi párbajba bocsátkozz fegyvertelen ellenfelekkel. Egykori élsportolóként tudtad, hogy ez nem is lenne sportszerű, nem ezt tanultad, nem ezt tanítottad. „Az élet számos területén – fogalmaztad meg pár hónappal ezelőtti utolsó írásodban – az értékelés rendszere, alapja és mércéje szerintem elfogadhatatlan irányban megváltozott. Ehhez igazodni már nem akarok, de szerencsére már nem is kényszerülök rá.”

Emlékszem, Korcsulán, ahol párszor nyáron együtt nyaraltunk, a kabócák ciri-pelésétől hangos kanyargós ösvényen naponta többször lementél a partra. Talán egy percig is álltál a tengert korlátok közé szorító betonszegélyen, nézve a lábaidnál át-tetsző, beljebb kékeszöldre váltó vizet, mielőtt beugrottál volna, hogy lassú hatá-rozott karcsapásokkal átszeld az egész öblöt. Tudtuk, hogy úgy egy órán belül vissza-térsz. Most végleg az ismeretlen túlparton maradtál...

Nekünk azonban, akik egy darabig még itt időzünk, nem szabad feladnunk a re-ményt, hiszen ezzel neked is tartozunk.

Hisszük, hogy megint eljőhet az az idő, amikor nem azok szava lesz mérvadó, „akik – ahogy írtad – a beosztás (és a vele járó hatalom) révén szereznek maguknak tekintélyt, hanem azoké, akik a hatalom mértéktartó gyakorlása révén szereznek tekintélyt egy beosztásnak”. Biztos vagyok benne, hogy életműved egésze az idézett, kicsit lemondó és szomorkás búcsúsoraid ellenére mégsem a feladást, hanem ezt a reményt is táplálhatja, erősítheti. A költővel szólva:

„S mégis bízom. Könnyezve intlek,
szép jövőnk, ne légy ily sivár!...
Bízom, hisz mint elődeinket,
karóba nem húznak ma már.

Majd a szabadság békessége
is eljön, finomúl a kín –
minket is elfelednek végre
lugasok csendes árnyain.”

József Attila: *Ős patkány terjeszt kórt...*

Bandi, igaz sorok ezek, némi korrekcióval. A visszaemlékezéseidben említett „történelmi idők” megélése során – bár szerinted minden idő a maga módján „történelmi” – nagyon sok jutott neked osztályrészül (szeretnénk hinni, hogy talán kevesebb rossz és több jó), *feledés* azonban biztosan nem vár rád. A búcsú is csak a pornak és a hamunak szól, mert ami belőled valódi érték, az most már mindannyiunk és az utánunk jövők számára is örökké megmarad. A szellemi katedrálisok állni fognak akkor is, amikor a kőből készültek már rég elporladtak.

Köszönjük, hogy a kortársaid lehettünk. Nyugodj békében!